

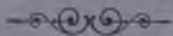
ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ
В П'ЯТЬДЕСЯТИЛІТТЯ ОСНОВАННЯ
1873—1923

Михайло Грушевський

Впливи чеського національного руху
XIV—XV вв. в українськiм життiю
і творчості, як проблема дослiду

Кiлька заміток і дезидерат

Відбитка

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

У ЛЬВОВІ, 1925.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

ВПЛИВИ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ XIV—XV ВВ. В УКРАЇНСЬКІМ ЖИТТЮ І ТВОРЧОСТІ, ЯК ПРОБЛЕМА ДОСЛІДУ.

Кілька заміток і дезідерат.¹⁾

Просторий шмат часу, що лежить між нашими останніми пам'ятками XIII в. (волинськими записками 1280-х років) і першим відродженням — писаннями 1580-х років, отже повні три століття, все ще представляються як велика порожня, часи безвладности, застою творчости і мисли. Великі соціяльні, політичні культурні зміни, що переходили в життя наших земель і ріжних верств її людности, наче б то не годні були викресати з українського громадянства ніякого — ні художнього ні інтелектуального відгомону. Всяка духовна робота завмерла — аж поки розбудили її безпосередні впливи польської реформації середини XVI в. — 1550-х, 1560-х, 1670-х років. Перед тим одна велика інерція і порожнява!

Так се воно часом і формулується. Визначний російський учений ак. Истрин в своїм останнім курсі історії старої літератури (1922) висловився так: „XIII і XIV вв. (читай XIV і XV) в історії літератури Західньої і Полудневої Русі були найбільш темними й непродуктивними. Від сього періоду не маємо ні одної літературної пам'ятки, і очевидно, треба собі усвідомити той факт, що стара літературна традиція в сих краях зовсім зникла. Істнували тільки необхідні богослужебні книги... Очевидно, не було окремої верстви книжних людей, котрі могли б відчутти на собі впливи (середне-болгарської книжности), і через те не було літературного життя.“ І далі: „В областях полудневих, що війшли у склад Литовсько-Руської, а потім Польсько-Литовсько-Руської держави, і в сім періоді (XV і XVI в.) не було відродження старої літератури київської доби. Навпаки вона все більше нищи-

¹⁾ Витяг з V т. Історії Укр. Літератури, над котрою автор працює.

лася і підтримувалася тільки надсиланням або випадковим приходом необхідних богослужбних книг з Московської держави", — і як на одинокий виїмок автор вказує на появу нових редакцій Печерського Патерика.¹⁾

Розуміється, се погляд занадто песимістичний. Застоя в літературній творчості була, але книжна верства існувала і не зіставалась зовсім глухою на сучасні культурні і літературні течії. Інтелектуальна робота не переривалась, і наше відродження 1580—1600-х рр. не було продуктом самої тільки польської реформації XVI в., а приготівлялося довгим і складним засвоєнням ріжних відгомонів наростаючої опозиції середньовічному християнству, церкві і соціальному ладові в ріжних осередках Європи. Досі тільки мало зверталось на се увагу. Але кожного разу, як пробовано підійти з певними конкретними запитаннями навіть до того убогого книжного запасу, який нам ошадили несприятливі умови місцевого культурного життя пізніших століть, то й знаходилися ріжні ясні й недвозначні докази того, що наше громадянство — і неписьменне і книжне, відзивалось, кожне по своєму, на ті культурні чи літературні течії, що йшли до нас чи з Заходу, чи з Полудня, чи з Сходу. Житте інтелектуальне не завмирало, і якісь творчі рефлексии, очевидно, видавало, — як се й само собою треба припустити. Не доходило мабуть ніколи до великих творчих креацій — так як не дали їх і пізніші віки, але видко — була все таки деяка творчість. Коли помічаємо її безперечно в устнім народнім репертуарі,²⁾ неможливо припустити, аби не було її абсолютно зовсім, хоч би в якихось скромних розмірах, в роботі книжників! Отсе дає надію, навіть певність, що коли до ріжних досі недосліджених ділянок нашої старої книжності, де повинні були відбитись якісь яскравіші інтелектуальні світові течії, дослідники підійдуть з більшою увагою, слідячи за тими елементами такої течії, що повинна була знайти суголосні елементи у нас, і за сими суголосними проявами в нашій книжності, — вони кінець кінцем викриють їх навіть у тім убогій книжнім запасі, що про нього я тільки що згадав!

От з таким переконанням хочу я звернути увагу на проблему впливу чеського національного руху XIV—XV віків на

¹⁾ Очерк истории древне-русской литературы 1922, с. 40 і 42.

²⁾ Власне сю сторону народньої творчості — на легендарні теми я ставсь де що освітити в томі IV (тільки що випущенім) моєї Історії Української Літератури.

наше життя і творчість. Річ відома, що протягом довгого часу, двох століть або й більше, чеська культура і політичне життя дуже сильно впливали на землі польські, і не раз захоплювали польське життя в свою орбіту. З того часу як західні українські землі, знову таки, були захоплені польським життям і підпали його впливам, уже через се саме, посереднє, вони мусіли ставати об'єктом впливів чеських. Спеціальні ж суголосні елементи чеського і українського життя давали для сих впливів ґрунт особливо підхожий. Тому апріорно вже давно висловлялись напр. гадки, що на Україні і на Білоруси мусів сильно відбиватися гуситський рух. Ак. Карскій в своїй історії білоруського письменства (1922) надає велике значіннє впливам гуситства на культурне життя Білоруси і України: „Наука гуситів швидко поширилася в Західній Русі і приготувала ґрунт для спорідненої з ним науки протестанської; під впливом гуситів мабуть збільшився оборот чеських книг на Литовській Русі і знайомість з чеською мовою — про котру деяка уява на Західній Русі була і перед тим; приклад Чехів, що мали книги на народній мові, книги Св. Письма й інші, природно спонукувало прихильників освіти в Західній Русі також братися до перекладів на народню мову.“ На жаль, шан. дослідник обмежився тільки сими загальними увагами — відкликаючися до старших російських дослідників протестанського руху, що знов спиралися на таких же загальних міркуваннях старих польських істориків протестанського руху.¹⁾

У наших же істориків літератури се питання не освітлювалося ближче, і М. Возняк в своїй останній праці, старанно підсумовуючи все зроблене попередніми дослідниками, обмежився такою короткою заміткою про „чеські впливи“ на Україні, навіяною, очевидно, міркуваннями і спостереженнями пок. Владими́рова в його студії про Скорину: „Переклад Естирі й поправки в Пятикнижжі Мойсея з 1514 р., зроблені за жидівським текстом Біблії, з одного боку ведуть до перекладів сектантів споміж жидоватілих, з другого — до друків Франца Скорини. Він розпочав свою видавничу діяльність в Празі, де від 1397 р. при університеті була литовська колегія, яку заснувала королева Ядвіґа. Чеська мова і література були від XIV в. дуже поширені в Польщі й тих українських і білоруських землях, котрі підбила Польща й Литва. Що більше, знання чеської мови було тоді в Польщі озна-

¹⁾ Ив. Соколов, Отношение протестанства к Россіи въ XVI—XVII в., 1880, ст. 247 — він посилається на Красінського і Лукашевича.

кою освіченої людини, а перше видання Польської біблії з 1561 р. довершене на основі перекладу початку XVI в. з чеської Біблії. Окрім св. Письма перекладано з чеської мови на польську легенди, повісти, лічнічі книжки й інші. Оборот чеських книжок в Польщі й послідовно в Західніх українських і білоруських землях зріс під впливом гуситів, що з одного боку викликали тут своїх наслідувачів, з другого приготовляли ґрунт для протестантизму.“ (II с. 5—6).

В понизчій замітці я хотів би дещо поглибити наші уявлення про важну сторону нашого культурного життя: вказати ряд фактів, які можуть послужити вихідними точками для дослідів на сім полі, що приведуть нас до більш конкретних і ясних відомостей про впливи чеського відродження на наше життя і письменство.

В своїй Історії Української Літератури (II, 47) я звернув увагу на дуже помітну чесько-моравську течію в наших старім письменстві, досліджену головно в останніх десятиліттях ак. Соболевским. На підставі фактів фонетичних і лексичних він вилучив доволі значну ґрупу памяток такого походження: життя святих, переклади західніх отців, молитви, служебники то що. Дещо з того могло належати до кирило-мефодіївської доби, — перейти з їх учениками до Болгарії і звідти вже, з иньшим болгарським скарбом перенестися до нас в X—XI в.; але дещо належить часам пізнішим, X—XI в. і очевидно йшло до нас безпосереднє з чесько-моравських земель, в XI—XII віках і навіть пізніше. Ак. Соболевский одмітив наприклад переклад бесід на євангеліє папи Григорія Вел., відомий в пергаментній копії, списаний десь в Зах. Україні в XIII в.; збірник молитов ріжним католицьким святим (між иньшим таким, що посвяталися не раніш кінця XI в.), звісний в копії другої половини XIII в. теж зроблений в Західній Україні; переклад католицької „мші Матки Божіи“ з цікавою мішаниною термінології православної і католицької, по гадці ак. Соболевского зроблений з чеської мови до XIV віку, і под. Тут ми маємо виразні прецеденти пізніших фактів XV—XVI вв., що безпосереднє попереджують наше відродженне XVI в.

З другого боку, ще в своїй Історії України (VI с. 367) я вказав на чеські елементи в канцелярській мові Галичини — в українських грамотах XIV—XV вв. З того часу ці грамоти не дочекались докладнішого обслідування, збірку їх текстів випустив проф. В. Розов перед самою революцією, але студій своїх

над їх мовою не встиг опублікувати. Було б у високій мірі інтересно прослідити, чи наші грамоти ідуть тут за взірцем чеського діловодства XIV в., чи певна чеська закраска їх се наслідок вживання чеських виразів в самій розмові сих бюрократичних польсько-українських кругів, що відбивається в формулах незалежних від чеських взірців. В кождім разі факт певної чеської течії в галицькім діловодстві кінця XIV і поч. XV в. безсумнівний.

Сей час — кінець XIV і початок XV в. були моментом сильного поширення чеської культури в польських адміністративних і церковних кругах.

Як відомо, празький університет при самій фундації своїй, 1348 р., призначався між иншим для Поляків, — „польська нація“ була одною з чотирьох націй, для котрих він фундувався (поруч чеської, саксонської і баварської), і до остаточного сформування (на його взірць) університету краківського Прага була головним джерелом вищої науки для земель Польщі-Литви. Фундована кор. Ядвігою колегія, що правда, свого призначення, скільки знаємо, фактично не сповняла, але студентів з земель литовських і польських в Празі було подостатком, і де що з того, безсумівно, припадало в уділ і українській та білоруській стихії. Було б дуже інтересно перевести в сім напрямі близчі досліди в празьких матрикулах, — досі сього не зроблено!

З другого боку з кінцем XIV в. велика сила Чехів розходиться по всяких церковних і світських позиціях Польщі. Краківський університет в початках організується чеськими силами і вихованими в Празі Поляками; чеські проповідники і сповідники грають визначну ролю при краківськім дворі; чеська проповідь в моді; за прикладом чеської мови польська починає теж прилашуватися до релігійного вжитку — до перекладів молитов і релігійних пісень, і се неповинно було ніяк переходити без відгону в наших кругах.

Спеціально що до релігійних пісень — я мушу пригадати сі покаянницькі хвилі, що через Чехію, Польщу й Угорщину ударили також о наші західне-українські береги. Про першу хвилю, 1260—1 рр. заховалися звістки в літописи краківської капітули; тут оповідається (під р. 1260), що покаянницькі ватаги побували тоді в Кракові, відправили в нім свої покутні обряди, обійшли сусідні церкви (в тексті пропущено місце для їх назв, але їх не вписано), і очевидно — якийсь час явно справляли свої церемонії, поки їх не заборонено. Длугош, повторя-

ючи се оповіданне, додає деякі подробиці — можливо полишені пізнішими обходами XIV віку, але самі по собі вповні правдоподібні, — що сі покаянницькі дружини співали пісні, кожда на своїй мові, „нескладні і грубі“ — „бо була се юрба зложена з ріжних племен і язиків“. Про пізніші походи, 1349 р. оповідає хроніка шлезька (списана при кінці XIV в.): покаянницькі дружини сим разом прийшли, мовляв, з Угорщини, себто з Словаччини, ходили великим множеством, з краю до краю, поки їх не заборонено. Переказуючи се оповіданне Длугош знов додає від себе про пісні співані сими дружинами „на їх мові, якісь нескладні і сумні“, так як би знав їх“.

Польські дослідники не сумніваються, що сі покаянницькі пісні творили найстаршу верству польських побожних пісень, — хоча близче не пробувано вислідити їх останків.¹⁾ Я в своїм огляді побожних українських пісень і колядок (IV ст. 579) висловив також се переконанне, що Західня Україна не могла лишитися незахопленою покаянницькою літературою — гімнів і апокрифів, що ширилися бичівниками на народніх мовах, і безсумніву глибоко вражали людність. Коли, з одного боку, їх спадщиною належить уважати такі апокрифи як „Лист Небесний“, „Сон Богородиці“, „Слово про 12 пятниць“, то з другого боку вражають подібности покаянницьких мотивів до деяких наших пісень — напр. теми „Пречиста шукає Сина“, „Марія при хресті“ і под. При тих та інших подібностях, які помічаються між нашими піснями на релігійні теми і моравськими та словацькими²⁾ здається

¹⁾ Bobowski, Polskie pieśni katolickie, с. 6.

²⁾ В рефераті, читанім торік на засіданні Етнографічної Комісії У. Академії Наук і ще не опублікованім, наш спеціаліст в народній музиці К. В. Квітка, подавши численні зближення між чехословацькими та українськими мелодіями, зробив висновок, що в українській народній музиці старинний чехо-словацький вплив позначається на ритміці дуже сильно і в значній мірі повинен бути визнаний за безпосередній; крім того, в тих випадках, коли маємо діло з безсумнівим польським впливом на український пісенний твір, часто можна знайти подібне ритмічне збудування у Чехів, і згідно з напрямом загальної культурно-історичної течії пріоритет треба признати Чехам (цей пріоритет референт, очевидно, розумів тільки в границях словянського світу. бо до чеських схем находив ритмічні першовзори в середньовічній пісенній творчості західньо-європейських народів, особливо Французів). З окрема було підкреслено ним разячу ритмічну однаковість деяких українських колядок релігійного змісту, зложених у давній освіченій верстві, з релігійними піснями, що досі збереглися в Моравії; вишуканість і оригінальність їх ритмічних форм на думку референта виключає припущення незалежного постання тих форм у обох народів. — Се коротке резюме було передане мені ш. автором, котрому й складаю щирю подяку.

мені дуже правдоподібним, що покаянницькі пісні з Морав і Словаччини напливали до нас і полишили глибокі сліди в нашій легендарній творчості. Напр. т. зв. царинні обходи, свого часу опубліковані з Сяніччини Головацьким (II. 243), дуже сильно нагадують заховані для нас описи бичівницьких обходів XIV в. Річ відома, що покаянництво під церковними заборонами не зникло, тільки сховалося в потайні організації, і потім яскраво проявило себе в гуситських руху. Порівнюючи нашу покаянницьку літературу (зв'язану з культом П'ятниці)¹⁾, з одного боку, практики наших брацьких організацій з покаянницькими брацтвами, що творилися в Італії XIII—XIV вв. під впливами бичівницького руху, я набираю переконання, що покаянницька течія, прорвавшись на яв в походах 1261 і 1349 рр., впливала потайно і непомітно на наше життя довго, в XIII—XIV вв., і власне мабуть найбільше через Чехо-Словаччину. Може коли б ми щось більше знали про народнє християнство польське, то там теж знайшлися б деякі паралельні явища, але що того ми не знаємо, то й мусимо триматись більш відомих і конкретних явищ чеських.

Так отже можемо констатувати, що для гуситських впливів чи відгомонів шляхи були приготовлені у нас в різних напрямках протягом XIII і XIV вв. Коли в XV в. вибухла боротьба між чеською національною партією, з Гусом на чолі, і німецько-католицькою, з чеським єпископатом в головах, вона відразу голосно відбилася на сході; вихованці чеського університету, Чехи і не-Чехи, і їх вихованці в Польщі, Литві і в Руських землях, відразу мусіли бути в курсі сеї контрверсії — її національних і церковних мотивів; представники одної і другої партії, як попадали на Україну, Білорусь чи Польщу, чи були тут уже раніш, коли вибух сей великий конфлікт, не залишали, очевидно, освідомляти місцеву публіку, кожний зі свого становища, про значіння подій, що розгравалися в Празі, Констанці, Базелі і т. д. Знаємо жалі німецьких і польських клерикалів, що Німці, які пробувають в Польщі та Литві, відзиваються про констанцькі засуди як несправедливі (Cod. Vitoldi с. 38), знаємо також відзиви місцевих людей (процес священика Якуба перед гнзненським трибуналом 1415 р., за те що у відповідь на прозивання Гуса сином диявола назвав сином диявола папу, і висловив бажання щоб його, Якуба, душа пішла туди ж, куди пішла душа

¹⁾ Див. в. IV т. моєї Історії Укр. Літератури с. 575 дд.

Гуса, (Acta Cap. Gn. II. 15). Не маємо досі, на жаль, подібного матеріалу з наших українських земель, але деякі подробиці процесу Ерніма Празького, давно завважені дослідниками, кидають дуже яскраве світло, як представники чеського руху підчеркували своє прихильне становище до східної церкви, і як се цінилося в православних кругах: обвинувачі Ерніма підносять, що виступи його в обороні руської віри перед Витовтом і католицькими єпископами, і честь віддавана ним руським святошам наробили сильного розголосу в Польщі і Чехії і викликали велику вдячність православних, що склали Ернімові великі дари за таку підтримку, — і Ернім не заперечував сього.¹⁾

Сим пояснюється та прихильність, яку знайшла експедиція Жигимонта Корибутовича в поміч Гуситам против цісаря і папи якраз серед галицької шляхти. Ягайло у звіснім своїм обіжнику до львівської шляхти і всього Руського воеводства, виданім весною 1423 р. в Тереховлі і в дещо пізнішій обіжнику до єпископів, виданім в Галичу гірко жалувався, що ся шляхта на поклик Жигимонта, коли треба було помагати Гуситам, йшла радо, навіть не маючи ніякої надії на плату; а як король оголосив похід против Гуситів, то ніхто не пішов, не злакомившись ні на королівську плату, ні на папське розгрішення.²⁾

Збігнев Олесницький, проводир правовірної, проти-гуситської партії, очевидно дає вираз думкам не тільки своєї групи, але висловлює загальний сучасний погляд, що справа „руських схизматиків“ дуже тісно чіпляється за справу чеських єретиків, з огляду на багато спільних пунктів в їх релігії, та аналогічне становище духовенства („убожество клиру“) супроти привілейованої католицької єрархії. Він підчеркує навіть одність їх мови, і в сім, очевидно, має на гадку не фільольогічну близькість чеської мови до української, а те що гусити як і „руські схизматики“ вживають не латини, а словянської мови в письменстві і богослуженню. В католицьких кругах сильно був поширений погляд, що налагодженне гуситської схизми відкрило б шлях і до порозуміння з православними, — в таким напрямі висловляв якісь такі, неприємні для католиків, а приємні, очевидно, для православних підданців Витовта гадки на славнім зїзді в Луцьку в 1429 р. імператор Сігізмунд, і можна думати, що такі погляди

¹⁾ Новіша статейка Пальмова: Историческій образ Іеронима Празького, 1916 (в тристатітню річницю смерті).

²⁾ Palacki. Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges I. 1 с. 273; Codex epistolaris saeculi XV, т. I, с. 56.

існували і серед Чехів і серед Русинів: що боротьба іде про справу спільну. Тим пояснюються живі симпатії для гуситської справи серед православних князів України і Білоруси, підчеркувані в тім же листі Олесницьким, і можливо, що королева польська Софія, чи Сонька, як її називали, — трактована за провідницю чехофільської партії, в сій чехофільській політиці поведилась не тільки династичними міркуваннями, як звичайно приймають (бажаннями здобути чеську корону для котрогось із своїх синів), але й загальними симпатіями тих православних княжих кругів, з котрих вона походила (кн. Гольшанська з дому).

З іменем її звязана найстарша польська біблія (т. зв. шарош-патацький кодекс 1455 р.) — підправлений на польське чеський переклад старого завіту. Ак. Соболевский свого часу висловив здогад, що ся руська княжна, постаравши про польський переклад з чеської біблії, „мабуть постаралась також про переклад сеї біблії на свою рідну західне-руську мову“ — з огляду на велику рідкість біблійних текстів в західній Русі, і нагадав про звітний текст (опублікований ще Костомаровим) „Пісні пісень“, ясно перекладений з чеського — що він може походити якраз з часів Шарош-патацького кодексу.¹⁾

Мені теж здається дуже правдоподібним, що перше ніж звернутись до далеко тяжшого діла — рецензії словянської біблії на підставі текстів єврейських (а ми маємо що найменше дві таких рецензії, з другої пол. XV в. правдоподібно) — наші прихильники книжності мусіли зробити переклад коли не повної біблії, то певних частин її з чеського.

Крім згаданого тексту „Пісні пісень“ є ще кілька біблійних текстів явно перекладених з чеського. На них лежить підозрінне, чи не походять вони з перекладів Скорини — тої части біблії, котрої не маємо в друкованій формі. Ближші порівняння з чеськими перекладами сих текстів, і взагалі пильніщі пошукування в рукописнім матеріалі в сім напрямі, мабуть, дали б багаті вказівки про такі переклади з чеської біблії на українсько-білоруську мову XV в. Праця Скорини була, певно, тільки одною з пізніших праць, що велися в сім напрямі: перекладів з народної чеської мови на „посполиту“ українську та білоруську.

Сам сей зворот до „посполитої мови“, який ілюструється вже тепер великою кількістю текстів, що походять з XV в. або переписані з оригіналів сього століття, безсумніву творився

¹⁾ Матеріали и изслѣдованія въ области слав. филології, с. 197—8.

під дуже сильним впливом чеського письменства на народній мові. При тім живім заінтересованню гуситським рухом, яке виявляють українські та білоруські круги, ціловікові чеські заходи коло утворення приступної народові релігійно-моральної літератури на місце неприступної латинської, не могли відізватися у нас, а з другого боку — без чеських взірців не можна собі витолкувати такого раптового анальогічного руху у нас. Паралельно міркуванням Поляка Остророга на тему заміни латинської мови народньою польською в діловодстві, у проповіді і под. (навіяними також без сумніву чеським рухом) мусимо припустити подібні ж міркування в українських освічених кругах. Самим тільки незнанням церковно-словянської мови серед перекладачів — або тої публіки, для котрої сі переклади призначались, не можна витолкувати такий сильний зворот до „посполитої мови“ в другій пол. XV віку. Видно в тім тенденцію — а тенденцію не можна пояснити инакше як впливом чеського руху. Правда, такі тенденції проявились вже в покаянницькім руху XIII—XIV в.; але для століття, що випередило впливи німецької реформації (про сі впливи може бути мова тільки після 1540-х років) головне значінне мусимо признати за впливом чеського руху — особливо там де мова йде про вищі верстви України і Білоруси.

Тим самим стає дуже правдоподібним існування в XV віці значної кількоти різних перекладів на українське з чеського, крім самої біблії. Кілька таких текстів справді можна вказати — таке життє Олексія чоловіка божого, звісне в двох рукописах кінця XV в. або пол. XVI, із значною кількістю чехізмів. „Книга о Таудале рыцери“ і „сказаніє о Савилле пророчице“ в звіснім збірнику бібл. Красінських (безсумнівно списаних з оригіналу XV віку) — також явно перекладені з чеського. Пильніші шування в сім напрямі напевно вкажуть ще чимало таких перекладів з чеського, котрих протографи мусять сягати до XV віку.

В деяких організаційних формах українського життя, з окрема релігійного,¹⁾ також, без сумніву, треба добачати впливи великого чеського національного руху. Напр. постулят вибирання духовних кандидатів збором духовних і світських осіб

¹⁾ В воєнній практиці українській улюблену козацькою тактикою оборону „табором“, возами, дослідники наші виводили від гуситських прикладів, й саме імя вважали відгомоном гуситського „Табору“ (Антоновича Монографіи, т. I с. 263). Я занадто мало обзнайомлений з воєнною справою, щоб говорити про се.

православної конфесії, що виступає якраз в XV в. Свого часу була зроблена проба (головно в працях пок. Ореста Левицького) вивести його із староруської практики, — але ся практика не дає ніяких підстав для сього, як я се вказував уже в Історії України (V с. 461). В XIV в., з упадком свійської державности єрархічними кругами висунено принцип вибору єпископів єпископським же собором, але він не утримався. Тоді, супроти претенсій польсько-литовського уряду на право роздавання духовних хлібів, що грозили повною руїною православної церкви, стало заявляти своє право на обсаджування церковних посад православне громадянство — його верхи. В найбільш виразній формі їх виступ маємо в прошенню „руських князів“ до патріярха за митр. Йоною в 1490 р., не так ясні, але аналогічні факти маємо перед тим в поставленню Цамбляка собором єпископів „і всіх князів литовських і руських“ і в петиції „єпископів, княжат, панів і всіх благочестивих мужів“ до папи за митр. Мисаїла. Подібних фактів мусіло бути на протягу XV віку далеко більше: вони наростали під натиском тяжких умов місцевого церковного життя — і впливами західних проявів релігійного руху. Клич громадської самопомочи в справах віри пролунав в покаяницьких рухах XIII—XIV віку (тому й накликав на них репресії єрархії!) Гуситський рух здійснив сей принцип у формах ще більш конкретних і сенсаційних. Протягом півстоліття чеська церква правила фактично самим громадянством, і сей приклад не міг не впливати на усвідомлення сеї ідеї у нас. Та ж сама православна аристократія, що протягала руку помочи гуситам і їх боротьбі за визволення, стала речником громадської опіки над церквою у нас.

Але гуситська епоха була критичною для українсько-білоруської княжої верстви, що проявила сі тенденції. В спілці із своїми союзниками, чеськими гуситами вона понесла страшний погром від католицького війська над рікою Святою (1435), і від того моменту перестала бути рішачим політичним фактором. На її місце, в обороні національних інтересів, і в першій мірі — національної церкви починає виступати иньша соціяльна верства: українське міщанство, котрому приносить нові економічні засоби, а з ними і збільшене самопочуттє, тодішний зріст міст, розвій західно-українського експорту (на місце загальмованого Турками чорноморського) і грошевого господарства взагалі. Міщани починають організуватись і простирати свій протекторат над церковними справами. Певні легалізовані форми

організації дав йому цеховий устрій, принесений новою міською конституцією (німецького права), ідеологічний зміст — знов таки західні релігійні рухи — покаянництво й гуситство, тісно споріднені між собою (останки покаянництва, катарства, вальденства широким потоком влилися в гуситський рух, се признано багатьма дослідниками, а сі течії, в подібних варіантах, були звисні і в наших сторонах, і творили суголосний ґрунт для пересадження й ідеологічних висновків гуситства — і його організаційних форм.

В старих згаданих вище італійських статутах брацтв милосердя знаходимо ті ж обовязки чесного, християнського поведення для членів, нагляд над моральністю і релігійністю членів, обовязкові жертви до брацької скарбони (або одноразову запись якоїсь частини маєтку для брацтва), періодичні сходини в брацькім домі, опікування хорими і безпомічними членами і особливо увага для брацьких похоронів і поминальних відправ, — що так яскраво виступають в наших брацьких організаціях XVI в. Правдоподібно, тут таки й були певні ідеологічні звязки, принесені відгомонами покаянницького руху; а взір широкої ініціативи, національної акції, провідної національної ролі міщанства хто міг дати українським і білоруським брацтвам (що розвивали свою організацію в другій половині XV в.) краще, ніж тодішні чеські міста з Прагою на чолі? Та акція, котру з кінцем XV в. і в початках XVI в. починають у нас Львів і Перемишль, а продовжує потім, протягом XVI в., головно Львівське брацтво в боротьбі за національне рівноуправненне, за автономію церкви, за інтереси руської культури, — се виглядає як далеке і припізнене повторенне празької акції. Засоби були не рівні, і наша львівська Русь ані мріяти не могла опанувати своє місто так, як опанували Чехи свою столицю підчас національного руху. Наші „божі бойовники“¹⁾ — козаки не змобілізувались так скоро і з-над берегів Дніпра не могли підтримати львівського міщанства. Проте певна аналогія львівського руху з празьким була, і були, мабуть, певні ідеологічні звязки: хоч остаточно політична акція нашого міщанства розгойдалася на хвилях польської реформації середини XVI в., але початки її значно випередили реформаційні рухи, й ідеологічний вплив чеських взірців на початкові стадії нашого міщанського руху для мене не підлягає сумніву.

¹⁾ Так називали себе гуситські вояки.

Отакий круг спостережень і мірковань виникає у мене на тему впливів чеського національного руху XIV—XV вв. на українське життя і письменство і піддає мені певність, що пильніші досліди, поведені у сім напрямі, виявлять багато фактів, доказів і ілюстрацій такої залежності. Ті ріжнородні звязки, які останніми часами витворилися між західне-українським і чеським життям, дають особливо сприятливі умови для дослідів у сій сфері. Се й спонукало мене подати на сторінках львівських „Записок“ отсі замітки, як дезідерати таких дослідів — що могли б значно причинитися до прояснення сеї, все ще мало розслідженої і темної доби нашого культурного життя.

Мих. Грушевський.

